

شناسایی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر گستره فقر شهری

(مطالعه موردی: محله آخماقیه تبریز)

شهریور روستایی* - دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز
اکبر اصغری زمانی - دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز
فاطمه زادولی - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز

پذیرش مقاله: ۱۳۹۶/۰۲/۰۷ تأیید مقاله: ۱۳۹۷/۰۱/۱۶

چکیده

فقر شهری و گستره فضایی آن از موضوعات چالش‌برانگیزی است که در حال حاضر بیشتر شهرهای ایران با آن مواجهند. در واقع، این پدیده از سازوکارهای حاکم بر سیستم پیچیده شهری نشئت می‌گیرد؛ سازوکارهایی که در کشورهای جهان سوم به جای کاهش نابرابری سبب تشدید آن شده‌اند. با توجه به اینکه پژوهش حاضر به توسعه دانش کاربردی در زمینه شناسایی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر گستره فقر شهری می‌پردازد، کاربردی و توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری پژوهش شامل خانوارهای محله آخماقیه (واقع در منطقه ۷ شهرداری) شهر تبریز است. حجم نمونه براساس مدل اصلاح‌شده کوکران ۳۴۲ نفر است. در تجزیه و تحلیل داده‌های این پژوهش از مدل معادلات ساختاری مبتنی بر رویکرد حداقل مجذورات جزئی در نرم‌افزار SMART-PLS استفاده شد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد تمامی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر گستره فقر شهری، نقش مثبت و معنادار دارند؛ به طوری که ارتباط بیرونی بین شاخص‌های نبود سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی بر شاخص گستره فقر کالبدی، و ارتباط بیرونی و درونی شاخص رفتار مصرفی و مطلوبیت‌گرایی بر شاخص گستره فقر جمعیتی قابل توجه است. همچنین یافته‌های پژوهش نشان‌دهنده هم‌بستگی قوی بین شاخص‌های طرد اجتماعی و سیاسی و ناتوان‌سازی با گستره فقر کالبدی است.

کلیدواژه‌ها: تبریز، فقر شهری، گستره فضایی، محله آخماقیه.

مقدمه

در اواخر قرن بیستم، عوامل متفاوتی زمینه‌ساز شکل‌گیری پدیده شهری شدن فقر یا فقر شهری شدند (رضایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۶۷۸). فقر شهری عموماً با کارگران بیکار یا اخراج‌شده و مهاجران فقیر روستایی ظاهر می‌شود و ساختار اجتماعی و الگوی فضایی در مناطق شهری را دگرگون می‌کند (Liu and Wu, 2006: 610). در واقع این فقر، مجموعه‌ای از فقر انتقال‌یافته از جامعه روستایی (توسط مهاجران به شهر) و فقر تولید و بازتولیدشده در جامعه شهری (توسط جابه‌جایی‌های درون شهری) است (صرافی، ۱۳۸۷: ۶) و با مشخصه‌هایی از جمله درجات تجاری‌سازی بالا، خطرات زیاد سلامتی و محیطی، گسیختگی اجتماعی، جرم و جنایت، تضادها و برخوردها با حکومت و... شناخته می‌شود (Zainal and Gurmit, 2012: 828). فقر شهری و گستره فضایی آن از موضوعات چالش‌برانگیزی است که در حال حاضر بیشتر شهرهای ایران با آن روبه‌رو هستند.

پژوهشگرانی مانند رضایی و همکاران (۱۳۹۳) با مطالعه شهر یزد، روستایی و همکاران (۱۳۹۰ و ۱۳۹۴) با مطالعه کرمانشاه، روستایی و همکاران (۱۳۹۴) با مطالعه تبریز و جواهری و همکاران (۱۳۹۳) با مطالعه شهر کامیاران به این نتیجه رسیدند که فقر شهری در ایران در حال گسترش است. همچنین با توجه به بررسی این پژوهشگران، وضعیت گسترش فقر در شهرهای ایران الگوهای متفاوتی دارد. می‌توان تبلور فضایی فقر شهری را در قالب شکل‌گیری و بسط گستره‌های فقر، بافت‌های فرسوده، بافت‌های ناکارآمد، اسکان غیررسمی و حاشیه‌نشینی با مشکلات حاد مهاجران فقیر، بیکاری، اشتغال کاذب، بار زیاد تکفل، خشونت، ناامنی و... مشاهده کرد (بمانیان و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۴). بررسی گستره فقر شهری در کلان‌شهر تبریز نشان داد که در سال ۱۳۷۵، بلوک‌های دارای شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی بسیار فقیر و فقیر، ۲۶ درصد از بلوک‌های شهری را شامل می‌شوند. در سال ۱۳۸۵، وضعیت آن‌ها به ۵۹ درصد رسید که نشان‌دهنده گسترده‌تری این بلوک‌ها در مناطق حاشیه‌ای شهر است.

گستره فقر شهری در این دوره نشان می‌دهد که فقر شهری در دهه‌های آینده، روندی افزایشی خواهد داشت (زادولی، ۱۳۹۳: ۱۱۲). با توجه به اینکه این فقر روزبه‌روز در کلان‌شهر تبریز افزایش می‌یابد، برای تحقق توسعه انسانی لازم است به روش‌های علمی به سنجش و تعیین فقر شهری بپردازیم و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر آن را تعیین کنیم. تعداد زیاد بلوک‌های فقیر و بسیار فقیر شهری در گذشته نشان‌دهنده نمود عینی فقر در فضاهای شهری تبریز است. از مهم‌ترین این فضاها می‌توان به بخش جنوب‌غربی شهر (محله آخماقیه) اشاره کرد که با سازوکار خاص خود، به‌سرعت در حال گسترش است (همان: ۳). آخماقیه یکی از محله‌های قدیمی شهر تبریز است که در منطقه ۷ شهرداری، در ۳ کیلومتری جنوب غرب میدان راه آهن و در کنار اتوبان تبریز به خسروشهر در همسایگی رواسان واقع شده است. این محله در گذشته از روستاهای پیرامون شهر تبریز بوده که پس از گسترش تبریز، به‌عنوان یکی از محله‌های این شهر شناخته شده است. وجود این فضاها در کلان‌شهر تبریز، ضرورت شناسایی مؤلفه‌های اثرگذار بر گستره فقر شهری را نشان می‌دهد.

در این مقاله با شناسایی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر فقر شهری، بستری مناسب برای سیاست‌گذاری مدیران شهری فراهم کردیم تا گستره فقر شهری کاهش یابد. با توجه به ماهیت موضوع، هدف پاسخگویی به این پرسش است که مهم‌ترین و تأثیرگذارترین مؤلفه‌های فقر شهری کدامند؟

درباره موضوع مورد مطالعه، پژوهش‌های متعددی انجام شده است که به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود. هیدایا چامهوری^۱ و همکاران (۲۰۱۲) در مقاله «چارچوب مفهومی کاهش فقر شهری، بررسی ادبیات» نشان دادند که در سال‌های اخیر، ادبیاتی گسترده در تعریف، اندازه‌گیری و تحلیل فقر شهری به‌وجود آمده است.

داس^۲ و همکاران (۲۰۱۴) در مقاله «فقر شهری در بین هندی‌های مالزی، یک تحقیق طبیعی» به بررسی فقر شهری در میان هندی‌های مقیم مالزی پرداختند. در این پژوهش، فاکتورهای مهم فقر شهری در میان جامعه اقلیت هندی در مالزی نشان داده شده است.

وبستر^۳ و همکاران (۲۰۱۶) در مقاله «غیررسمی‌بودن، حقوق مالکیت و فقر در فاوولاس^۴ چین» رابطه این مؤلفه‌ها را در میان خانوارهای ساکن شهرک‌های غیررسمی در سه شهر اصلی چین بررسی کردند.

رضایی و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله «شناسایی و ارزیابی گستره‌های فضایی فقر شهری در شهر یزد» فقر را یکی از پدیده‌های پیچیده دانستند که طی دهه‌های اخیر، مهم‌ترین معضل اجتماعی-اقتصادی در مراکز شهری محسوب می‌شود و به دلیل آثار سوء آن، جلوگیری از گسترش این پدیده نیازمند شناخت دقیق پهنه‌های فقیر در شهرهاست.

صامت و صالحی (۱۳۹۵) در مقاله «رویکرد فقر، قابلیت در مطالعات راهبرد توسعه شهری» این رویکرد را به‌عنوان محور مطالعات فقر شهری در مطالعات راهبرد توسعه شهری پیشنهاد کردند تا ضمن توجه به وضعیت اقشار فقیر در شهر، ابعاد فقر اجتماعی و فرهنگی دیگر اقشار اجتماعی نیز در مطالعه در نظر گرفته شود.

با توجه به آنچه گفته شد، بیشتر مطالعات به بررسی و شناسایی ویژگی‌های فقر شهری پرداخته‌اند. در پژوهش حاضر نیز مؤلفه‌های تأثیرگذار بر گستره فقر شهری شناسایی شده است.

مبانی نظری

فقر یکی از مباحث مهم در ادبیات توسعه به‌شمار می‌آید و زدودن آن از جامعه، یکی از اهداف اصلی توسعه اقتصادی است (میرزاخانی، ۱۳۷۴؛ خالدی و پرمه، ۱۳۸۴؛ عرب‌مازار و حسینی‌نژاد، ۱۳۸۳؛ زیبایی و شیروانیان، ۱۳۸۸؛ نجفی و شوشتریان، ۲۰۰۶). در واقع، فقر پدیده‌ای چندبعدی است که شامل محرومیت از قابلیت‌های اساسی، حقوق بشر، آزادی انتخاب و فرصت‌های برابر می‌شود (Odekun, 2010: 2) برنامه توسعه سازمان ملل، فقر را در کیفیت زندگی تعریف کرده است و برای آن اندازه کافی سه شاخص درآمد، بهداشت و آموزش را برمی‌شمارد (روستایی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۴۳). یکی از شاخص‌های سنجش فقر، مسکن است. مسکن خوب و کافی مسکنی است که تراکم بیش‌ازحد نداشته باشد. مسکن در بسیاری از موارد، مهم‌ترین عامل تأثیرگذار در میزان رضایتمندی فرد از سکونت در یک محله، مسکن و شرایط محیطی محسوب می‌شود (Westaway, 2006: 187).

1. Hidayah Chamhuri
2. Dass
3. Webster
4. favelas

- یکی از غم‌انگیزترین و تأسف‌بارترین اشکال ملموس فقر، فقر غذایی است (جهدی، ۱۳۸۸: ۳). فقر شهری نیز شهری شدن فقر است. در ادامه، علل شکل‌گیری فقر از دیدگاه‌های گوناگون بیان شده است:
۱. از دیدگاه کلاسیک‌ها، توجه به سود فردی، نبود بازار آزاد و رقابت و دخالت دولت؛
  ۲. از دیدگاه لیبرال‌ها، مطابقت‌نداشتن سود شخصی با سود اجتماعی (زنگنه، ۱۳۸۹؛ علیزاده، ۱۳۸۰)؛
  ۳. از دیدگاه مارکس، مالکیت خصوصی (فراهانی‌فرد، ۱۳۸۴: ۶۸)؛
  ۴. از دیدگاه آنارشیسم اجتماعی، وجود رقابت؛
  ۵. از دیدگاه دولت رفاه، نداشتن رشد اقتصادی از طریق صنعتی‌شدن (علیزاده، ۱۳۸۰: ۱۱۱-۱۱۲)؛
  ۶. از دیدگاه رادیکالی، شرایط ساختار اقتصاد سیاسی متبلور شده در ارتباط‌های اجتماعی-سیاسی و اقتصادی عادی (رئیس‌دانا، ۱۳۷۹: ۱۳۳).

جدول ۱. مؤلفه‌ها و شاخص‌های تأثیرگذار بر شکل‌گیری فقر شهری

انواع مؤلفه‌های تأثیرگذار بر فقر شهری	شاخص‌ها
رفتار مصرفی و مطلوبیت‌گرایی	هزینه‌های اساسی (پوشاک، خوراک، مسکن)، هزینه‌های مربوط به زیرساخت‌ها و انرژی (آب، گاز، برق)، هزینه‌های خرید لوازم لوکس، هزینه‌های بهداشتی و درمانی خانوار، هزینه‌های آموزش و تحصیل خانوار، هزینه‌های کالاها و خدمات متفرقه خانوار
توزیع ناعادلانه سرمایه و درآمد	دسترسی محدود به فرصت‌های شغلی و درآمدی، نابرابری درآمدی، بیکاری، نبود دارایی‌ها و قابلیت، و نداشتن توانایی مصرف
بهره‌نبردن از نیازهای اساسی	بهره‌نبردن از خدمات بهداشتی-درمانی و خدمات آموزشی، نبود امنیت غذایی، نداشتن سلامتی مسکن نامناسب، کیفیت پایین خدمات و زیربناها و رونماهای پایه، محدودیت دسترسی به خدمات متعارف شهری، نهادسازی نکردن برای تجهیز و تجمیع منابع اقشار کم‌درآمد، نبود حمایت و هدایت دولت در مورد خانه‌سازی خودیار، بی‌کفایتی مدیریت شهری در مورد طرح‌های توسعه شهری و قوانین زمین، باندهای قدرت نامشروع و سوداگران زمین
نامنی در نحوه اقامت و مالکیت دارایی‌ها	دسترسی ناچیز به نظام‌های رسمی اعتباری، دسترسی نداشتن به وام مسکن در بخش غیررسمی برای کم‌درآمدها به‌ویژه شاغلان
نامنی در برخورداری از پشتوانه‌های اعتباری	ناکافی بودن و ناپایداری درآمد، مشارکت‌نداشتن فقرا در ساختار سیاسی و بوروکراتیک، دسترسی نداشتن به سازوکارهای تأمین اجتماعی و خدمات اجتماعی یا دسترسی محدود به آن‌ها
طرد اجتماعی-سیاسی و ناتوان‌سازی	نداشتن دانش و مهارت‌های فردی، نداشتن سلامت جسم و روان، خوش‌بین نبودن به تحقق اهداف، رویارویی با ناکامی‌ها
نبود سرمایه روان‌شناختی	بی‌اعتمادی به عملکرد اجتماعی و مشارکتی ساکنان محله، بی‌اعتمادی به عملکرد مسئولان و مدیران شهری، مشارکت‌نداشتن در انتخابات شوراهای شهر، بی‌علاقگی به مشارکت در پیشبرد طرح‌های شهری با مسئولان و مدیران شهری، بی‌اعتمادی به طرح‌ها و برنامه‌های مدیران و مسئولان شهری
نبود سرمایه اجتماعی	

منبع: مجیدی خامنه و محمدی، ۱۳۸۸؛ خدادادکاشی و خلیلی، ۱۳۸۸؛ خسروی‌نژاد، ۱۳۹۱؛ هویدا و همکاران، ۱۳۹۱؛ Jitsuchon, 2001

Growiec and Growiec, 2014; Adhikari and Ram, 2008; Baharoglu and Kessides, 2002

فقر شهری، ابعادی را به وجود می‌آورد که عبارت است از: فقر درآمدی، فقر آموزشی و بهداشتی، نبود امنیت در نحوه اقامت و مالکیت دارایی‌ها، ناامنی در برخورداری از پشتوانه‌های اعتباری، ناامنی شخصی-فردی، طرد اجتماعی و سیاسی و ناتوان‌سازی (Baharoglu and Kessides, 2002: 132). در واقع، فقر شهری از سازوکارهای حاکم بر سیستم پیچیده شهری نشئت می‌گیرد که این سازوکارها در کشورهای جهان سوم به جای کاهش نابرابری، سبب تشدید آن شده است (روستایی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۸). در جدول ۱، برخی از مؤلفه‌ها و شاخص‌های تأثیرگذار بر فقر شهری نشان داده شده است.

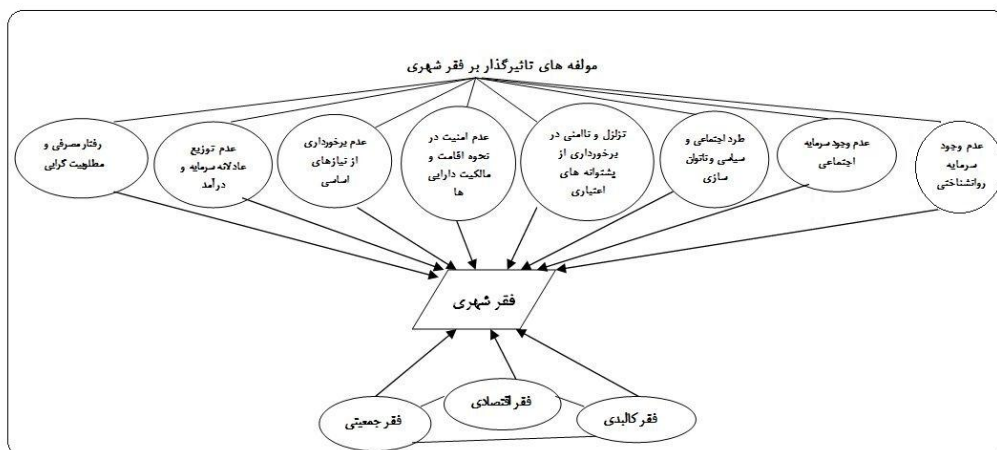
مبحثی که فقر شهری به دنبال دارد، نمود فضایی فقر شهری است. گستره فقر شهری، پدیده‌ای تازه در ادبیات شهرشناسی نیست و در جوامع کهن سال هم از آن یاد می‌شد، اما ایجاد سکونتگاه‌هایی در ابعاد گسترده و به صورت مجتمع، پدیده‌ای است که با ورود سرمایه‌داری به دومین مرحله خود، یعنی سرمایه‌داری صنعتی و برهم‌خوردن نظام بومی سکونت در گستره جغرافیایی عینیت یافته است (پیران، ۱۳۸۱: ۳۱)؛ باید توجه داشت که گستره فقر شهری به صورت مؤلفه‌های کالبدی، اجتماعی و اقتصادی نمود عینی‌تری پیدا می‌کند. در جدول ۲، مؤلفه‌های تأثیرگذار در گستره فقر شهری نشان داده می‌شود.

جدول ۲. مؤلفه‌های تأثیرگذار در گستره فقر شهری

مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
میزان سواد، متوسط بعد خانوار، جوانی جمعیت، نرخ سالخوردگی، میزان اشتغال به تحصیل	جمعیتی
نرخ بیکاری، مشارکت اقتصادی، میزان اشتغال، بار معیشت، بار اقتصادی، بی‌کفایتی در به‌دست‌آوردن حداقل درآمد خالص	اقتصادی
تراکم جمعیت در واحد مسکونی، تراکم مسکونی جمعیت، تراکم واحد مسکونی، تراکم نفر در واحد مسکونی، تراکم خانوار در واحد مسکونی	کالبدی

منبع: روستایی و همکاران، ۱۳۹۱؛ اصغری زمانی و همکاران، ۱۳۹۴؛ روستایی و همکاران، ۱۳۹۴

با توجه به مبانی نظری، مدل مفهومی پژوهش در شکل ۱ ارائه شده است.

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق

روش پژوهش

هدف پژوهش حاضر، توسعه دانش کاربردی در زمینه شناسایی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر گستره فقر شهری است و به همین دلیل، کاربردی و توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری پژوهش شامل خانوارهای محله آخماقیه کلان‌شهر تبریز (واقع در منطقه ۷ شهرداری) است. این محله در گذشته از روستاهای پیرامون شهر تبریز به‌شمار می‌آمد، اما پس از گسترش شهر، به‌عنوان یکی از محله‌های تبریز شناخته شد. آخماقیه در حال حاضر در جنوب‌غربی شهر و در ورودی آن قرار دارد. مشخصات جمعیتی آن در جدول ۳ مشاهده می‌شود.

حجم نمونه با قواعد خاص روش حداقل مربعات جزئی (مدل استفاده‌شده در این پژوهش) تعیین شد؛ به‌گونه‌ای که حجم نمونه مورد نیاز در مدل‌سازی مسیری روش حداقل مربعات جزئی، به‌طور چشمگیری از روش معادلات ساختاری مبتنی بر کواریانس کوچک‌تر بود. در این روش که یکی از جدیدترین قواعد انتخاب حجم نمونه را دارد، قواعدی پیشنهاد می‌شود که نشان می‌دهد حجم نمونه باید یکی از این مقادیر را داشته باشد: برابر تعداد شاخص‌های سازه‌ای که بیشترین تعداد معرف‌های ترکیبی را دارند، یا ده برابر بیشترین تعداد مسیرهای ساختاری‌ای که به سازه‌ای خاص در مدل مسیری داخلی ختم می‌شوند (Henseler, Ringle, and Sinkovics, 2009: 288؛ طاهری‌زاده، ۱۳۹۴: ۲۳).

با توجه به قاعده مدل حداقل مربعات جزئی و توجه به این نکته که شاید تعدادی از پرسشنامه‌های جمع‌آوری‌شده، داده‌های ناهمگون و غیرقابل‌اعتماد داشته باشند، حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران، ۳۶۲ به‌دست آمد که با استفاده از فرمول اصلاح‌شده کوکران به ۳۴۲ تقلیل یافت.

جدول ۳. ترکیب جمعیت محله آخماقیه در شهر تبریز

جمعیت	نسبت جنسی	تعداد خانوار	متوسط بعد خانوار	جمعیت باسواد بالای شش سال	جمعیت مهاجر
۲۴۶۶۶ نفر	۱۱۴	۶۳۹۰	۳/۸	۸۱ درصد	۱۳ درصد

جدول ۴. آمار توصیفی مربوط به سن، جنسیت و تحصیلات

متغیر	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
سن			
کمتر از ۳۰ سال	۹۸	۲۸/۶۵	۲۸/۶۵
بین ۳۰ تا ۳۵ سال	۷۷	۲۲/۵۱	۵۱/۱۶
بین ۳۵ تا ۴۰ سال	۱۰۲	۲۹/۸۲	۸۰/۹۸
بیشتر از ۴۰ سال	۶۵	۱۹/۰۲	۱۰۰
جنسیت			
مرد	۲۳۶	۶۹	۶۹
زن	۱۰۶	۳۱	۱۰۰
تحصیلات			
دیپلم	۷۹	۲۳/۰۹	۲۳/۰۹
فوق‌دیپلم	۷۸	۲۲/۸۱	۴۵/۹۰
کارشناسی	۱۴۵	۴۲/۴۰	۸۸/۳۰
کارشناسی ارشد و بالاتر	۴۰	۱۱/۷۰	۱۰۰

جدول ۵. کدبندی متغیرهای پژوهش

متغیر و کد متغیر	متغیر و کد متغیر
هزینه‌های اساسی (پوشاک، خوراک، مسکن) (cbd_1)، هزینه‌های مربوط به زیرساخت‌های انرژی (آب، گاز، برق) (cbd_2)، هزینه‌های خرید لوازم لوکس (cbd_3)، هزینه‌های بهداشتی و درمانی خانوار (cbd_4)، هزینه‌های آموزش و تحصیل خانوار (cbd_5)، هزینه‌های کالاها و خدمات متفرقه خانوار (cbd_6)	رفتار مصرفی و مطلوبیت‌گرایی (cbd)
دسترسی محدود به فرصت‌های شغلی و درآمدی ($dfci_1$)، نابرابری درآمدی ($dfci_2$)، نداشتن دارایی، قابلیت و توانایی مصرف ($dfci_3$)	توزیع ناعادلانه سرمایه و درآمد ($dfci$)
بی‌بهرگی از خدمات بهداشتی-درمانی (lbn_1)، محرومیت از خدمات آموزشی (lbn_2)، ناامنی غذایی (lbn_3)، نداشتن سلامت (lbn_4)	بی‌بهرگی از نیازهای اساسی (lbn)
مسکن نامناسب، کیفیت پایین خدمات، زیربناها و روبناهای پایه، محدودیت دسترسی به خدمات متعارف شهری ($losp_1$)، ناکارآمدی در نهادسازی برای تجهیز و تجمیع منابع اقشار کم‌درآمد، نبود حمایت و هدایت دولت در مورد خانه‌سازی خودیار ($losp_2$)، ناکارآمدی مدیریت شهری در مورد طرح‌های توسعه شهری و قوانین زمین ($losp_3$)، وجود باندهای قدرت نامشروع و سوداگران زمین ($losp_4$)	نامنی در نحوه اقامت و مالکیت دارایی‌ها ($losp$)
دسترسی ناچیز به نظام‌های رسمی اعتباری (lec_1)، دسترسی نداشتن کم‌درآمدها به وام مسکن در بخش غیررسمی (lec_2)	نامنی در برخورداری از پشتوانه‌های اعتباری (iec)
ناکافی بودن و ناپایداری درآمد (spi_1) مشارکت نداشتن فقرا و نفوذ نکردن آن‌ها به ساختار سیاسی و بوروکراتیک (spi_2)، دسترسی نداشتن به سازوکارهای تأمین اجتماعی و خدمات اجتماعی یا دسترسی محدود به آن‌ها (spi_3)	طرد اجتماعی، سیاسی و ناتوان‌سازی (spi)
نداشتن دانش و مهارت‌های فردی (lpc_1)، نداشتن سلامت جسم و روان (lpc_2)، بدبینی به تحقق اهداف (lpc_3)، رویارویی با ناکامی‌ها (lpc_4)	نداشتن سرمایه روان‌شناختی (lpc)
بی‌اعتمادی به عملکرد اجتماعی و مشارکتی ساکنان محله (lsc_1)، بی‌اعتمادی به عملکرد مسئولان و مدیران شهری (lsc_2)، مشارکت نداشتن در انتخابات شوراهای شهر (lsc_3)، بی‌علاقگی به مشارکت در پیشبرد طرح‌های شهری با مسئولان و مدیران شهری، بی‌اعتمادی به طرح‌ها و برنامه‌های مدیران و مسئولان شهری (lsc_4)	نبود سرمایه اجتماعی (lsc)
میزان سواد (sp_1)، متوسط بعد خانوار (sp_2)، جوانی جمعیت (sp_3)، نرخ سالخوردگی (sp_4)، میزان اشتغال به تحصیل (sp_5)	فقر جمعیتی (sp)
نرخ بیکاری (ep_1)، مشارکت اقتصادی (ep_2)، میزان اشتغال (ep_3)، بار معشیت (ep_3)، بار اقتصادی، ناتوانی در به‌دست‌آوردن حداقل درآمد خالص (ep_5)	فقر اقتصادی (ep)
تراکم جمعیت در واحد مسکونی (pp_1)، تراکم مسکونی جمعیت (pp_2)، تراکم واحد مسکونی (pp_3)، تراکم نفر در واحد مسکونی (pp_4)، تراکم خانوار در واحد مسکونی (pp_5)	فقر کالبدی (pp)

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

با توجه به جدول ۴، بیش از ۸۰ درصد افرادی که در این پژوهش شرکت کرده‌اند، کمتر از ۴۰ سال دارند، تحصیلات بیشتر آن‌ها کارشناسی است و ۶۹ درصد آن‌ها مرد هستند.

پژوهش حاضر در بهار ۱۳۹۶ در شهر تبریز انجام شده است. برای سهولت کار، همه متغیرهای پژوهش (۴۵ متغیر) کدبندی شدند (جدول ۵). انتخاب این متغیرها با توجه به مبانی نظری پژوهش، شرایط محله آخماقیه و در نهایت نتیجه مصاحبه‌ها صورت گرفت.

روش آماری تجزیه و تحلیل داده: مدل‌یابی معادلات ساختاری

در این پژوهش برای توصیف داده‌ها و بیان ویژگی‌های جمعیت‌شناختی از آمار توصیفی، و برای تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیه‌ها از معادلات ساختاری مبتنی بر واریانس با روش حداقل مربعات جزئی (PLS) استفاده شد. این روش به دلایل زیر انتخاب شد:

۱. به پیش‌فرض‌هایی مانند توزیع نرمال معرف‌های مشاهده‌شده و حجم بالای نمونه‌ها متکی نیست (آذر و همکاران، ۱۳۹۱).

۲. از آن برای پیش‌بینی و اکتشاف روابط محتمل استفاده می‌شود. به عبارت دیگر، برخلاف روش‌های مبتنی بر کوواریانس که در آن‌ها داده‌ها با الگوی نظری پژوهش سازگارند، این روش به دنبال کشف نظریه نهفته در داده‌هاست. در نتیجه، با توجه به نبود تئوری پذیرفته و پیچیده بودن مسائل از این روش استفاده شد. داده‌ها در دو قسمت کلی بررسی و تجزیه و تحلیل شدند:

۱. بررسی برازش مدل

روش حداقل مربعات جزئی برای ارزیابی برازش مدل‌ها، در دو قسمت کلی کاربرد دارد:

الف) بخش مدل‌های اندازه‌گیری

در این بخش، از ضرایب بارهای عاملی، آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی برای سنجش پایایی، و از ضرایب میانگین واریانس استخراجی سازه‌ها، ماتریس بارهای عاملی متقابل و روش فورنل و لارکر برای سنجش روایی استفاده می‌شود.

ب) بخش ساختاری

در بخش ساختاری از ضرایب معناداری t (مقادیر t -values) و معیار R^2 یا R Squares برای بررسی برازش مدل‌های ساختاری استفاده شده است:

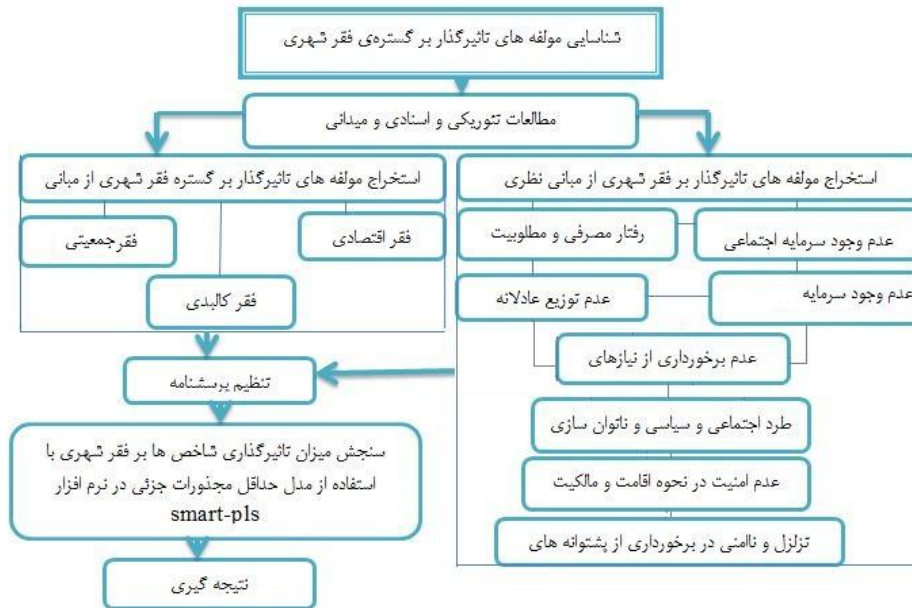
۲. آزمون فرضیه‌ها

در روش حداقل مربعات جزئی، آزمون فرضیه‌ها از دو قسمت تشکیل شده است:

الف) بررسی ضرایب معناداری مربوط به هر یک از فرضیه‌ها؛

ب) بررسی ضرایب استانداردشده مسیرهای مربوط به فرضیه‌ها.

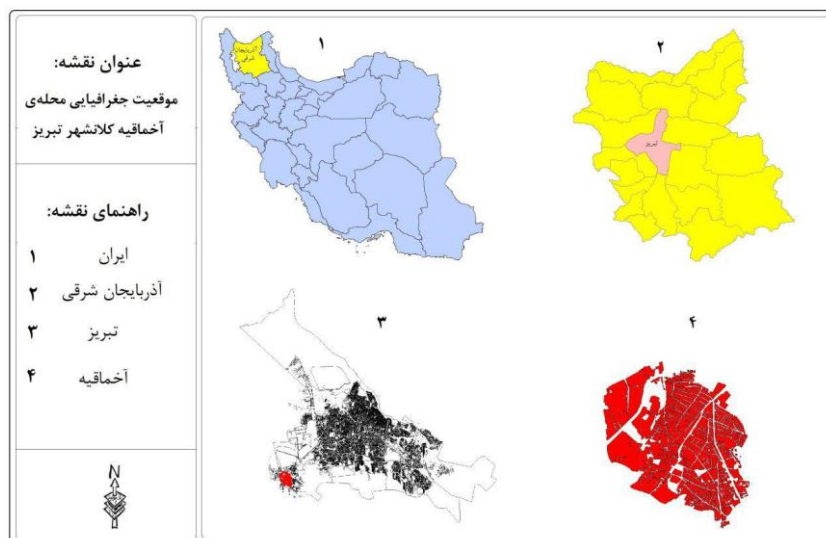

شکل ۲. مدل تحلیلی تحقیق

محدوده مورد مطالعه

تبریز، بزرگ‌ترین شهر شمال غرب ایران و مرکز استان آذربایجان شرقی است. از نظر مختصات جغرافیایی در ۴۶ درجه و ۱۸ دقیقه طول شرقی، و ۳۸ درجه و ۴ دقیقه عرض شمالی از نصف‌النهار گرینویچ در ارتفاع ۱۳۰۰ متری آب‌های آزاد واقع شده است. محدوده مورد مطالعه در این تحقیق، در سه کیلومتری جنوب غرب میدان راه آهن و در کنار اتوبان تبریز-خسروشهر در همسایگی رواسان قرار دارد (خامچی، ۱۳۸۸: ۱۹).

شکل ۳. موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

یافته‌ها و تحلیل داده‌ها

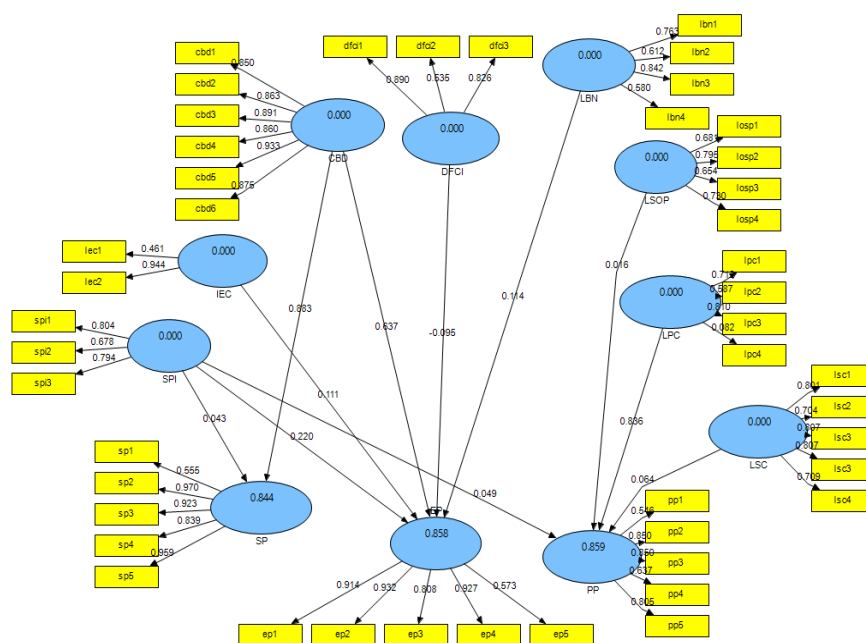
الف) آزمون پایایی و روایی مدل‌های اندازه‌گیری

در بررسی آزمون پایایی مدل باید شرط همگنی و تک‌بعدی بودن آن مدل برقرار باشد؛ زیرا در مدل‌های اندازه‌گیری انعکاسی، مجموعه متغیرهای مشاهده‌پذیر و منعکس‌کننده متغیر پنهان و منحصر به فردی دیده می‌شود. برای این منظور، سه شاخص یا معیار می‌توان معرفی کرد:

- پایایی هر یک از متغیرهای مشاهده‌پذیر (پایایی معرف‌ها)؛
- آلفای کرونباخ؛
- پایایی مرکب^۱ (p دل‌وین-گلدشتاین).

در شکل ۴، تحلیل مسیر بین شاخص‌های مکنون و آشکار به همراه پایایی و روایی مدل‌های اندازه‌گیری مشاهده می‌شود.

برای محاسبه این مقدار، به خروجی گزارش الگوریتم PLS رجوع می‌کنیم. مقدار بار عاملی و متغیرهای مشاهده‌پذیر قابل قبول بوده و میزان آلفای کرونباخ برای همه متغیرهای آشکار قابل قبول است. با توجه به داده‌های جدول ۶، میزان معیار متوسط واریانس برای متغیرهای پنهان یا مکنون از ۰/۵ بیشتر، و آلفای کرونباخ آن‌ها از ۰/۷ بالاتر است.

شکل ۴. آزمون پایایی و روایی مدل‌های اندازه‌گیری

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

جدول ۶. خروجی الگوریتم PLS در آزمون پایایی و روایی مدل‌های اندازه‌گیری

	AVE	پایایی	آلفای کرونباخ	اشتراک
CBD	۰/۷۷۲۷۴۲	۰/۹۵۳۳۳۱	۰/۹۴۱۰۱۴	۰/۷۷۲۷۴۲
DFCI	۰/۵۸۶۹۳۸	۰/۸۰۳۵۱۷	۰/۷۵۲۰۹۲	۰/۵۸۶۹۳۸
EP	۰/۷۰۸۸۵۴	۰/۹۲۳۱۹۲	۰/۸۹۱۱۵۷	۰/۷۰۸۸۵۴
IEC	۰/۵۵۲۰۲۶	۰/۶۸۷۸۷۹	۰/۷۵۰۲۶۱	۰/۵۵۲۰۲۶
LBN	۰/۵۰۰۴۳۰	۰/۷۹۶۴۹۵	۰/۷۶۱۴۴۵	۰/۵۰۰۴۳۰
LPC	۰/۳۷۸۷۲۵	۰/۶۵۹۰۲۳	۰/۷۹۳۵۹۰	۰/۳۷۸۷۲۵
LSC	۰/۵۸۸۵۹۷	۰/۸۷۶۹۲۳	۰/۸۲۵۰۶۹	۰/۵۸۸۵۹۷
LSOP	۰/۵۱۴۰۸۹	۰/۸۰۸۰۰۲	۰/۷۰۳۱۵۷	۰/۵۱۴۰۸۹
PP	۰/۵۵۹۰۳۱	۰/۸۶۰۴۳۹	۰/۷۹۰۸۹۱	۰/۵۵۹۰۳۱
SP	۰/۷۴۴۸۵۸	۰/۹۳۳۹۱۱	۰/۹۰۶۰۵۲	۰/۷۴۴۸۵۸
SPI	۰/۵۷۸۷۴۴	۰/۸۰۳۸۴۷	۰/۷۳۳۰۸۳	۰/۵۷۸۷۴۴

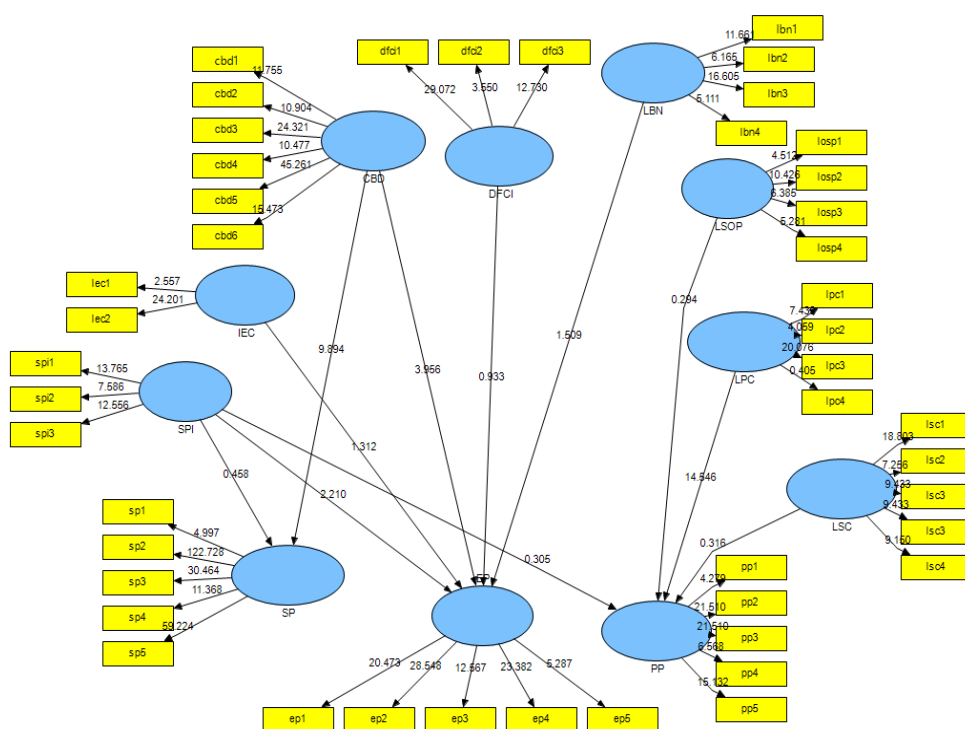
منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

دامنه قابل قبول برای آزمون فورنل-لارکر ۰/۷ است که این مقدار برای همه متغیرهای پنهان بسیار مناسب است. افزونگی و متوسط اشتراک که معیارهای سنجش کیفیت مدل اندازه‌گیری هستند، پایایی کیفی متغیرهای استفاده‌شده را نشان می‌دهند. همان‌طور که اشاره شد، مقادیر ۰/۶۷، ۰/۳۳ و ۰/۱۹ برای متغیرهای مکنون درون‌زا در مدل مسیر ساختاری به ترتیب قابل توجه، متوسط و ضعیف توصیف شده است. براساس جدول ۶، متغیرهای مکنون و آشکار استفاده‌شده بیشترین مقدار پایایی و روایی مدل اندازه‌گیری را دارند.

ب) آزمون مدل ساختاری

مدل ساختاری مدلی است که در آن، به روابط بین متغیرهای مکنون و وابسته توجه می‌شود. مدل معادلات ساختاری از چندین مدل اندازه‌گیری و یک مدل ساختاری تشکیل می‌شود. در این مطالعه، معیارهای زیر را بررسی می‌کنیم:

- شاخص ضریب تعیین (R^2) متغیرهای مکنون درون‌زا؛
- ضرایب مسیر (بتا) و معناداری آن.

شکل ۵. آزمون مدل ساختاری

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

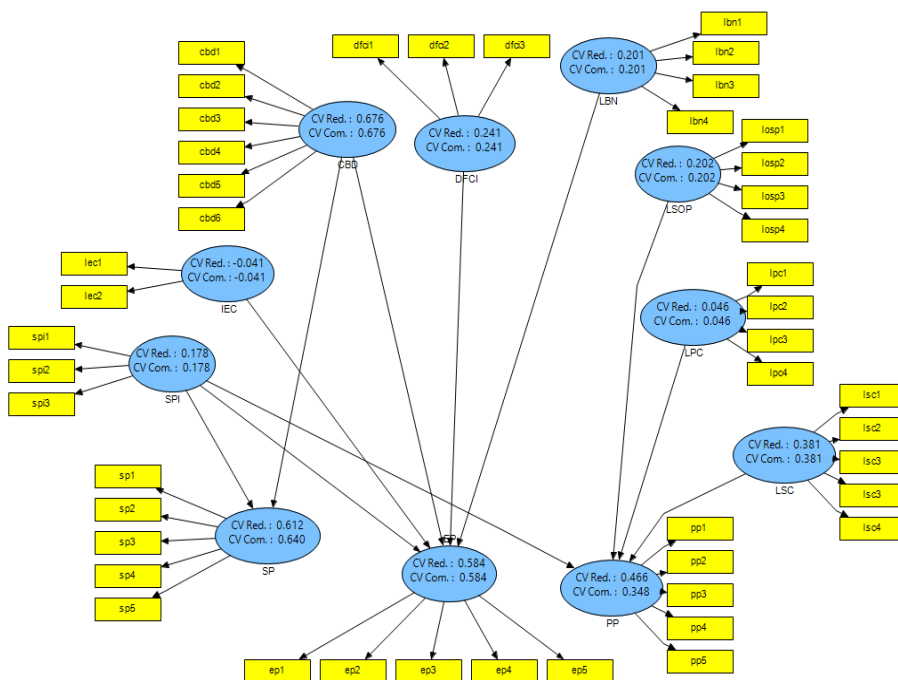
شاخص ضریب تعیین نشان می‌دهد چند درصد از تغییرات متغیر درون‌زا با متغیر برون‌زا صورت می‌گیرد. مقادیر ۰/۱۹، ۰/۳۳ و ۰/۶۷ به ترتیب ضعیف، متوسط و قابل توجه توصیف شده‌اند. معناداری ضرایب مسیر، مکمل بزرگی و جهت علامت ضریب بتای مدل است. چنانچه مقدار به دست آمده بالای حداقل آماره در سطح اطمینان باشد، آن رابطه یا فرضیه تأیید می‌شود. در سطح معناداری ۹۰ درصد، ۹۵ درصد و ۹۹ درصد، این مقدار به ترتیب با حداقل آماره تی ۱/۶۴، ۱/۹۶ و ۲/۵۸ مقایسه می‌شود. در جدول ۷، خروجی آزمون مدل ساختاری (ضرایب مسیر میانگین، انحراف معیار و مقادیر تی) قابل مشاهده است.

ج) آزمون کیفیت مدل‌های اندازه‌گیری و ساختاری

یکی دیگر از آزمون‌های ارزیابی مدل اندازه‌گیری انعکاسی، آزمون بررسی کیفیت است که به وسیله شاخص اشتراک با روایی متقاطع محاسبه می‌شود. در واقع، این شاخص قابلیت مدل مسیر را در پیش‌بینی متغیرهای مشاهده‌پذیر از طریق متغیر پنهان متناظرشان می‌سنجد. کیفیت مدل ساختاری با شاخص افزونگی محاسبه می‌شود و هدف آن، بررسی قابلیت مدل ساختاری در پیش‌بینی کردن به روش چشم‌پوشی است. در شکل ۶ آزمون کیفیت مدل‌های اندازه‌گیری و ساختاری نشان داده شده است.

جدول ۷. آزمون مدل ساختاری

آماره تی	خطای استاندارد	انحراف معیار	میانگین نمونه	نمونه اصلی
CBD -> EP	۰/۱۶۱۰۷۵	۰/۱۶۱۰۷۵	۰/۶۲۹۲۱۷	۰/۶۳۷۱۹۲
CBD -> SP	۰/۰۸۹۲۱۴	۰/۰۸۹۲۱۴	۰/۸۹۲۴۲۶	۰/۸۸۲۶۶۵
DFCI -> EP	۰/۱۱۷۸۷	۰/۱۰۱۷۸۷	۰/۸۸۴۴۰۴	۰/۸۹۴۹۴۱
IEC -> EP	۰/۰۸۴۲۳۰	۰/۰۸۴۲۳۰	۰/۱۰۴۸۷۴	۰/۱۱۰۵۳۶
LBN -> EP	۰/۰۷۵۸۲۴	۰/۰۷۵۸۲۴	۰/۱۱۶۴۹۰	۰/۱۱۴۳۸۴
LPC -> PP	۰/۰۵۷۴۴۶	۰/۰۵۷۴۴۶	۰/۸۳۹۸۶۹	۰/۸۳۵۶۰۰
LSC -> PP	۰/۲۰۳۶۴۹	۰/۲۰۳۶۴۹	۰/۰۱۶۹۸۹	۰/۰۶۴۳۶۰
LSOP -> PP	۰/۰۵۶۰۵۲	۰/۰۵۶۰۵۲	۰/۰۲۴۲۷۳	۰/۰۱۶۴۹۵
SPI -> EP	۰/۰۹۹۶۸۹	۰/۰۹۹۶۸۹	۰/۲۲۲۶۵۰	۰/۲۲۰۲۷۰
SPI -> PP	۰/۱۶۰۲۴۵	۰/۱۶۰۲۴۵	۰/۰۸۸۱۲۲	۰/۰۴۸۸۴۴
SPI -> SP	۰/۰۹۳۶۹۴	۰/۰۹۳۶۹۴	۰/۰۳۵۹۸۰	۰/۰۴۲۸۸۵

شکل ۶. آزمون کیفیت مدل‌های اندازه‌گیری و ساختاری

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

به خروجی گزارش الگوریتم PLS رجوع می‌کنیم. با توجه به شکل ۶ و جدول ۸، مقادیر محاسبه شده در حد بالایی پذیرفته است. در نتیجه، مدل اندازه‌گیری کیفیت خوبی دارد و مدل توانایی دارای پیش‌بینی است.

جدول ۸. خروجی آزمون کیفیت مدل‌های اندازه‌گیری و ساختاری

	1-SSE/SSO		1-SSE/SSO
CBD	۰/۶۷۶۴۹۱	LSC	۰/۳۸۰۵۳۷
DFCI	۰/۲۴۱۳۹۱	LSOP	۰/۲۰۱۷۵۱
EP	۰/۵۸۳۷۴۶	PP	۰/۴۶۶۲۴۱
IEC	۰/۵۴۰۵۳۳	SP	۰/۶۱۱۹۳۲
LBN	۰/۲۰۰۶۰۳		
LPC	۰/۰۴۵۵۱۲	SPI	۰/۱۷۸۰۵۵

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

د) مدل کلی آزمون ساختاری با رویکرد حداقل مربعات جزئی

در مدل‌سازی حداقل مربعات جزئی، شاخصی به نام نیکویی برازش^۱ پیشنهاد شده است که هر دو مدل اندازه‌گیری و ساختاری را مدنظر قرار می‌دهد و به‌عنوان معیاری برای سنجش عملکرد کلی مدل به‌کار می‌رود. این شاخص به‌صورت میانگین R2 و متوسط مقادیر اشتراکی به‌صورت دستی محاسبه می‌شود:

$$\sqrt{\text{communality} \times \overline{R^2}} = \text{Gof}$$

حدود این شاخص بین صفر و یک است و مقدار ۰/۰۱، ۰/۲۵ و ۰/۳۶ به‌ترتیب به‌عنوان مقادیر ضعیف، متوسط و

قوی برای GOF معرفی شده‌اند. شاخص GOF این مدل، ۰/۶۸۸ است که مطلوبیت کلی مدل را نشان می‌دهد.

نتیجه‌گیری

امروزه سنجش و تعیین فقر شهری در تلاش برای تحقق توسعه انسانی، موضوعی است که در سیاست‌گذاری و مدیریت توسعه انسانی در بسیاری از کشورهای مواجه با آن دنبال می‌شود. این امر به اتخاذ روش‌های علمی، به‌ویژه در تعیین جغرافیایی پهنه‌های فقیرنشین شهری از طریق کاربرد مدل‌ها و تعریف شاخص‌های مناسب برای تعیین ابعاد متفاوت فقر شهری نیازمند است. شناخت غلط فقر و ابعاد آن، همچنین کم‌توجهی به عوامل تأثیرگذار آن در برنامه‌های مختلف، سبب سیاست‌گذاری‌های نامناسب، اتلاف منابع کمیاب اقتصادی، عقیم‌ماندن تلاش‌ها و برنامه‌ها، تداوم فقر و جلوگیری از

1. GOF

توسعه پایدار می‌شود؛ بنابراین، شناخت صحیح فقر، ابعاد آن و شناسایی عوامل تعیین‌کننده آن، راهنمای مناسب تدوین برنامه‌های فقرزدایی و استفاده بهینه از منابع در سطح ملی است.

محله آخماقیه تبریز یکی از محله‌های نمود فضایی فقر شهری است. از این‌رو برای شناسایی مؤلفه‌های تأثیرگذار در گستره فضایی فقر شهری مناسب به نظر می‌آید. هدف پژوهش حاضر شناسایی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر گستره فقر شهری در محله آخماقیه تبریز است. برای شناسایی مؤلفه‌ها و شاخص‌های تأثیرگذار بر فقر شهری و گستره آن، از مدل حداقل مجذورات جزئی در نرم‌افزار SMART-PLS استفاده شد و تجزیه و تحلیل داده‌ها از طریق پرسشنامه‌ها و آزمون فرضیه‌ها صورت گرفت.

رویکرد حداقل مربعات جزئی به‌عنوان نسل جدید مدل‌بانی معادلات ساختاری، افق‌های نوینی برای پژوهشگران، به‌ویژه پژوهشگران برنامه‌ریزی شهری گشوده است؛ زیرا این رویکرد به‌علت وابستگی بیشتر به‌اندازه نمونه، سطح سنجش متغیرها، نرمال بودن توزیع و استفاده از ابزارهای جاافتاده، رویکردی مناسب به‌نظر می‌رسد؛ زیرا موارد بالا از جمله مشکلات پیش‌روی پژوهشگران است.

براساس یافته‌ها، تمامی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر گستره فقر شهری، نقش مثبت و معناداری دارند؛ به‌طوری‌که ارتباط بیرونی بین مؤلفه‌های نبود سرمایه اجتماعی و روان‌شناختی، بر شاخص گستره فقر کالبدی و ارتباط بیرونی شاخص رفتار مصرفی، همچنین مطلوبیت‌گرایی بر شاخص گستره فقر جمعیتی قابل توجه است؛ یعنی این دو شاخص در ارتباط درونی با متغیرهای تعریف‌شده خود و ارتباط بیرونی با هم، بیشترین هم‌بستگی معنادار را با گستردگی فقر شهری جامعه موردنظر دارند. همچنین یافته‌های پژوهش نشان‌دهنده ارتباط درونی و بیرونی شاخص رفتار مصرفی و مطلوبیت‌گرایی بر شاخص گستره فقر جمعیتی است. همچنین بر اساس یافته‌های پژوهش هم‌بستگی قوی بین شاخص‌های طرد اجتماعی، سیاسی و ناتوان‌سازی با گستره فقر کالبدی وجود دارد.

وجود رابطه مثبت و قوی بین مؤلفه‌های تأثیرگذار بر گستره فقر شهری در محله مورد مطالعه نشان می‌دهد نبود سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی، رفتار مصرفی، مطلوبیت‌گرایی، طرد اجتماعی و سیاسی، و ناتوان‌سازی، شاخص‌های کلیدی تعیین‌کننده فقر شهری در محله مورد مطالعه هستند. این نتیجه تا حدودی با نتایج مطالعات داس و همکاران (۲۰۱۴) مطابقت دارد (از دیدگاه آن‌ها شاخص‌های اجتماعی بیشترین تأثیر را در گستره فقر دارند).

نتایج پژوهش بیشتر با نظریه و دیدگاه رادیکال به فقر هم‌راستا است. در این دیدگاه، فقر به‌طور ریشه‌ای ناشی از اوضاع ساختار اقتصاد سیاسی است که در ارتباط‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی متبلور می‌شود. طرفداران این دیدگاه، با بررسی ساختارهای به‌وجودآورنده فقر، درصدد مقابله ریشه‌ای با عوامل پدیدآورنده فقر هستند. پیشنهادهای زیر با توجه به نتایج پژوهش ارائه می‌شود:

- برگزاری کلاس‌های رایگان برای تقویت مهارت‌های فردی؛
- برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای تقویت سرمایه روان‌شناختی شهروندان، مانند افزایش تاب‌آوری، امید، خودکارآمدی و ...؛
- ایجاد حس مشارکت شهروندان برای پیشبرد طرح‌های شهری با مسئولان و مدیران شهری؛

- ایجاد حس اعتماد میان شهروندان در راستای عملکرد مسئولان و مدیران شهری؛
- فراهم کردن بستر مناسب برای دسترسی شهروندان به خدمات تأمین اجتماعی؛
- تعیین سیاست‌هایی برای ایجاد درآمد پایدار.

منابع

- اصغری زمانی، اکبر و همکاران (۱۳۹۴)، «بررسی الگوی تطبیقی گسترش نابرابری‌های اجتماعی در مناطق حاشیه‌نشین شمال شهر تبریز طی بازه زمانی ۱۳۷۵-۱۳۸۵»، مجله آمایش جغرافیایی فضا، فصلنامه علمی-پژوهشی دانشگاه گلستان، سال پنجم، شماره مسلسل ۱۵، صص ۱۷۱-۱۸۸.
- آذر، عادل، غلامزاده، رضا و مهدی قنوتی (۱۳۹۱)، مدل‌سازی مسیری- ساختاری در مدیریت: کاربرد نرم‌افزار *SMART-PLS*، نگاه دانش، تهران.
- بمانیان، محمدرضا، رضایی‌راد، هادی و مجید منصوررضایی (۱۳۹۰)، «ارزیابی خصیصه‌های اقتصادی در شناسایی گستره‌های فقر شهری با استفاده از تکنیک‌های AHP و Delphi (مطالعه موردی: شهر کاشمر)»، نشریه مدیریت شهری، دوره ۹، شماره ویژه‌نامه، صص ۱۵۳-۱۶۶.
- پیران، پرویز (۱۳۸۱)، «باز هم در باب اسکان غیررسمی، مورد: شیرآباد زاهدان»، مجله هفت شهر، سال سوم، شماره ۹ و ۱۰، صص ۲۴-۷.
- جواهری، حسن و همکاران (۱۳۹۳)، «رویکرد فازی و پهنه‌بندی فقر چندبعدی در فضاهای شهری (نمونه موردی: شهر کامیاران)»، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال چهارم، شماره ۱۳، صص ۱۳-۳۰.
- جهدی، رقیه (۱۳۸۸)، فقر و محیط‌زیست شهری در جهان در حال توسعه، سومین همایش و نمایشگاه تخصصی مهندسی محیط‌زیست، تهران، صص ۱-۹.
- خالدی، کوهسار و پرمه زورار (۱۳۸۴)، «بررسی وضعیت فقر در مناطق شهری و روستایی ایران (۱۳۷۵-۱۳۸۲)»، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال سیزدهم، شماره ۴۹، صص ۵۷-۸۱.
- خاماچی، بهروز (۱۳۸۸)، شهر من تبریز، انتشارات ندای شمس، تبریز.
- خداداد کاشی، فرهاد و خلیل حیدری (۱۳۸۸)، «اندازه‌گیری شاخص‌های فقر براساس عملکرد تغذیه‌ای خانوارهای ایرانی»، پژوهش‌های اقتصادی، سال نهم، شماره ۳، صص ۲۰۵-۲۳۱.
- خسروی‌نژاد، علی‌اکبر (۱۳۹۱)، «برآورد فقر و شاخص‌های فقر در مناطق شهری و روستایی»، فصلنامه علمی-پژوهشی مدل‌سازی اقتصادی، دوره ششم، شماره ۱۸، صص ۳۹-۶۰.
- رضایی، محمدرضا، علیان، مهدی و امیررضا خاوریان (۱۳۹۳)، «شناسایی و ارزیابی گستره‌های فضایی فقر شهری در شهر یزد»، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره سوم، شماره ۴۶، صص ۶۷۷-۶۹۵.
- روستایی، شهریور و همکاران (۱۳۹۱)، «الگوی تطبیقی گسترش فقر در شهر کرمانشاه در دوره ۱۳۷۵-۱۳۸۵»، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال سوم، شماره ۱۲، صص ۱۷-۴۰.
- روستایی، شهریور و همکاران (۱۳۹۱)، «بررسی شاخص‌های کالبدی اجتماعی مسکن در تعیین بلوک‌های فقیرنشین با استفاده از مدل تحلیل عاملی (مطالعه موردی: شهر کرمانشاه)»، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، سال چهارم و چهارم، شماره ۸۱، صص ۱۴۱-۱۵۶.
- روستایی، شهریور و همکاران (۱۳۹۴)، «ارزیابی فقر شهری در محلات اسکان غیررسمی شهر کرمانشاه با استفاده از مدل تحلیل عاملی (نمونه موردی: محله دولت‌آباد و شاطرآباد، سال ۱۳۸۵)»، نشریه علمی-پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، سال نوزدهم، شماره ۵۳، صص ۱۳۷-۱۶۶.

- روستایی، شهرپور، کریم‌زاده، حسین و فاطمه زادولی (۱۳۹۴)، «تحلیل فضایی پراکنش فقر جنسیتی در فضاهاى شهری تبریز»، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال هفتم، شماره ۲۶، صص ۴۳-۶۴.
- رئیس دانا، فریبرز و همکاران (۱۳۷۹)، «فقر در ایران»، (مجموعه مقالات)، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی، تهران، صص ۱۱۶-۱۳۹.
- زادولی، فاطمه (۱۳۹۳)، *سنجش تغییرات گسترش فقر در فضاهاى شهری تبریز طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۸۵*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز، دانشکده - برنامه‌ریزی و علوم محیطی، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری.
- زنگنه، علیرضا (۱۳۸۹)، *شناخت الگوی فضایی گسترش فقر شهری با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) در شهر کرمانشاه طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۸۵*، دانشگاه زنجان، زنجان.
- زیبایی، منصور و عبدالرسول شیروانیان (۱۳۸۸)، «بررسی اثرات متغیرهای اقتصاد کلان بر نرخ فقر شهری و روستایی در ایران»، اقتصاد کشاورزی، دوره سوم، شماره ۲، صص ۱۵-۳۶.
- صامت، سارا و محمدجواد صالحی (۱۳۹۵)، *رویکرد فقر قابلیت‌ی در مطالعات راهبردی توسعه شهری*، اولین همایش بین‌المللی اقتصاد شهری (با رویکرد اقتصاد مقاومتی، اقدام و عمل)، صص ۱۰۱-۱۰۱۰.
- صرافی، مظفر (۱۳۸۷)، «ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی کشور در پرتو حکمروایی خوب شهر»، نشریه هفت شهر، سال هشتم، شماره ۲۳، صص ۴-۱۴.
- طاهری‌زاده، کتابون (۱۳۹۴)، *بررسی تأثیرات چابکی زنجیره تأمین بر سودآوری سازمان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت اجرایی، دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- عرب‌مازار، عباس و سید مرتضی حسینی‌نژاد (۱۳۸۳)، «برآورد میزان فقر و شدت آن در گروه‌های مختلف شغلی خانوارهای روستایی ایران»، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال دوازدهم، شماره ۴۵، صص ۱۱۳-۱۴۰.
- علیزاده، محمد (۱۳۸۰)، *بررسی سیاست‌های زمین‌شهری در شهر زنجان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه زنجان، زنجان.
- فراهانی‌فرد، سعید (۱۳۸۴)، *نگاهی به فقر و فقرزدایی از دیدگاه اسلامی*، مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، تهران.
- مجیدی خامنه، بتول و علیرضا محمدی (۱۳۸۴)، «درآمدی بر شناخت و سنجش فقر شهری»، جغرافیا (نشریه علمی-پژوهشی انجمن جغرافیایی ایران)، سال سوم، شماره ۶ و ۷، صص ۱۳۵-۱۵۴.
- میرزاخانی، محمد (۱۳۷۴)، *بررسی روند فقر روستایی در جامعه روستایی ایران*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد اقتصاد نظری، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران.
- هویدا، رضا، مختاری، حجت‌اله و محمد فروهر (۱۳۹۱)، «رابطه مؤلفه‌های سرمایه روان‌شناختی و مؤلفه‌های تعهد سازمانی»، مجله پژوهش‌های علوم شناختی و رفتاری، سال دوم، شماره ۲، صص ۴۳-۵۵.
- Baharoglu, D., and Kessides, C. (2002), *Urban Poverty, a Sourcebook for Poverty Reduction Strategies*, Chapter 16, It's available on [http://web.worldbank.org/wbsite/ external/topics/extpoverty.2008/1/6](http://web.worldbank.org/wbsite/external/topics/extpoverty.2008/1/6).
- Dass, M. et al. (2014), *Urban Poverty among Indians in Malaysia: A Naturalistic Inquiry*, Life Science Journal, Vol. 11, No. 7, It's available on <http://www.lifesciencesite.com>: 21-26.
- Growiec, K., and Growiec, J. (2014), *The Impact of Bridging and Bonding Social Capital on Individual Earnings*, Evidence for an Inverted U, NBP Working Paper, No. 175.

- Henseler, J., Ringle, C. M., and Sinkovics, R. R. (2009), *The Use Of Partial Least Squares Path Modeling In International Marketing*, Advances in International Marketing, Vol. 20, No. 20: 277–320.
- Hidayah Chamhuri, N., Abdul Karim, H., and Hamdan, H. (2012) *Conceptual Framework of Urban Poverty Reduction: A Review of Literature*, ASIA Pacific International Conference on Environment-Behaviour Studies Mercure Le Sphinx Cairo Hotel, Giza, Egypt: 804–814.
- Jitsuchon, S. (2001), *What Is Poverty and How to Measure it?* TDRI Quarterly Review, Vol. 16, No. 4: 7–11.
- Liu, Y., and Wu, F. (2006), *Urban Poverty Neighborhoods: Typology And Spatial Concentration Under China's Market Transition, A Case Study Of Nanjing*, Geoforum, Vol. 37, No. 4: 610–626.
- Mansoor Rezaee, M., and Esmaeili, Sh. (2010), *Transformation of Public Space Leads to Transformation of Neighborhood Identity*, 14th IPHS Conference, Istanbul, Turkey.
- Najafi, B., and Shooshtarian, A. (2006), *Determinants of Poverty for Rural and Urban Households in Iran*, 13th Annual Conference Economic Research Forum. Kuwait, 16-18 December.
- Odekon, M. (2010), *Encyclopedia of World Poverty*, Thousand Oaks, New York.
- Webster, C. et al. (2016), *Informality, Property Rights, and Poverty in China's "Favelas"*, World Development, Vol. 78, No.17 461–476 It's available on <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>
- Westaway, M. (2006), *A Longitudinal Investigation of Satisfaction with Personal and environmental quality of life in an informal south Africa housing settlement, Doornkop, Soweto*. Habitat international, Vol. 30, No.1: 175-189.
- Zainal, N. R. et al. (2012), *Housing Conditions and Quality of Life of the Urban Poor in Malaysia*, *Procedia*, Social and Behavioral Sciences, Vol. 15, No. 50: 827–883.
- Alizadeh, M. (2001), *Investigation of Urban Fields Policy at Zanjan City; Urban Planning and Geography*, MA Thesis, Zanjan University. (In Persian)
- Arab Mazar, A., and Hossieninejhad, M. (2004), *Estimation of Poverty and It's Severity on Various Iranian Employment and Job Groups; Development and Agriculture Economy Journal*, Vol. 12, No. 45: 113–140. (In Persian)
- Asghari Zamani, A. et al. (2015), *Investigation of Social Inequalities Development Comparative Pattern in Tabriz South Outskirt Regions During 1375–1385*, Space Geographical Measuring Journal, Vol. 5, No. 15: 171–188. (In Persian)
- Azar, A., Gholamzadeh, R., and Ghanavati, M. (2012), *Path-Structural Modeling in Management: SMART-PLS Software Application*, Neghah-e Danesh, Tehran. (In Persian)
- Bemanian, M. R., Rezaie Rad, H., and Mansour Rezaei, M. (2011), *Evaluation of Economical Features in Urban Poverty Ranges Recognition by Using AHP and Delphi Techniques (Case Study: Kashmar City)*, Urban Management Journal, Vol. 9: 153–166. (In Persian)
- FarahaniFard, S. (2005), *Viewing to Poverty and Poverty Alleviation in Islamic Thought*, Contemporary Science and Thought Cultural Institute, Tehran. (In Persian)
- Hoveyda, R., Mokhtari, H. A., and Frouhar, M. (2012), *Relationship of Psychological*

- Investment Components and Organizational Commitment Component*, Behavioral and Cognitive Science Researches, Vol. 2, No. 3: 43–55. (In Persian)
- Jahdi, R. (2009), *Poverty and Urban Environment for Developing World*, 3rd Conference and Environmental Speciality Fair, Tehran: 1–9. (In Persian)
- Javaheri, H. (2014), *Fuzzy Survey and Multi Dimensions Poverty Zoning in Urban Spaces (Case Study: Kamiaran City)*, Regional Planning Journal, Vol. 4, No. 13: 13–30. (In Persian)
- Khaledi, K., and Permeh, Z. (2005), *Investigation Poverty Position in Iran Rural and Urban Regions (1996–2003)*, Development and Agriculture Economy, Vol. 13, No. 49: 57–81. (In Persian)
- Khamachi, B. (2009), *My City, Tabriz*, Nedaye Shams Publication, Tabriz. (In Persian)
- Khodadad Kashi, F., and Heidari, Kh. (2009), *Measuring Poverty Indices Based on Nutrition, Feed Function for Iranian Households*, Economical Researches, Vol. 9, No. 3: 205–231. (In Persian)
- Khosravinejhad, A. A. (2012), *Estimation of Poverty and It's Indices a at Rural and Urban Regions*, Economical Modeling Research-Scientific Journal, Vol. 6, No. 18: 39–60. (In Persian)
- Liu, Y., and Wu, F. (2006), *Urban Poverty Neighborhoods: Typology and Spatial Concentration Under China's Market Transition, a Case Study of Nanjing*, Geoforum, Vol. 37, No. 4: 610–626.
- Majidi Khameneh, B., and Mohammadi, A. R. (2005), *Introduction To Urban Poverty Measuring and Recognition*, Geography (Iran Geography Association Researching-Scientific Journal) Vol. 3, No. 6–7: 135-154. (In Persian)
- Mirzakhani, M. (1995), *Investigation of Rural Poverty Survey In Iran Rural Society*, Theoretical Economy MA Thesis, Imam Sadegh University, Tehran. (In Persian).
- Piran, P. (2002), *Investigation Informal Residence, Case Study: Shirabad - Zahedan*, Haftshahr Journal, Vol. 3, No. 9–10: 7–24. (In Persian)
- Raes Dana, F. et al. (2000), *Poverty in Iran (Articles Complex)*, Rehabilitation and Welfare University, Tehran, 116–139. (In Persian)
- Rezaei, M. R., Alian, M., and Khavarian, A. R. (2014), *Recognition and Evaluation of Urban Poverty Space Ranges at Yazd City; Humanity Gheographical Researches*, Vol. 3, No. 46: 677–695. (In Persian)
- Roustaie, Sh. et al. (2012), *Comparative Pattern of Poverty Development At Kermanshah City During 1996-2006*, Regional and Urban Researches and Studies, Vol. 3, No. 12: 17–40. (In Persian)
- Roustaie, Sh. et al. (2012), *Investigation of Housing Framework And Social Indices For Determining Poverty Residence Blocks By Using Analysis Factor Model (Case Study: Kermanshah City)*, Humanity Gheographical Researches, Vol. 44, No. 81: 141-156. (In Persian)
- Roustaie, Sh. et al. (2015), *Urban Poverty Evaluation In Kermanshah Informal Sectors by Using Analysis Factor Model (Case Study: Dolatabad, Shaterabad Sectors, 2006)*, Gheography and Planning Researching- Scientific Journal, Vol. 19, No. 53: 137–166. (In Persian)

- Roustaie, Sh., Karimzadeh, H., and Zadvali, F. (2015), *Sex Poverty Transmittance Space Analysis in Tabriz Urban Spaces*, Urban and Regional Researches, Vol. 7, No. 26: 43–64. (In Persian)
- Samet, S., and Salehi, M. J. (2016), *Capability Poverty Survey in Urban Development Guideline Studies*, The First Urban Economical and International Conference (by Resistant Economy, Action and Implementation), 1001–1010. (In Persian)
- Sarrafi, M., (2008), *Organizing of Country Informal Residence An Frame of Best City Guidance*, Haftshahr Publication, Vol. 8, No. 23: 4–14. (In Persian)
- Taherizadeh, K. (2015), *Investigation of Providing Chain Agility on Organization Profitability*, Administration Management, MA Thesis by Guidance of Dr. Mohammad Khodabakhshi; Management and Accounting College, Shahid Beheshti University. (In Persian)
- Zadvali, F., (2014), *Poverty Development Changes Measuring In Tabriz Urban Spaces During 1996-2006*, MA Thesis, Planning and Geography University, Supervised by Sharivar Roustaie. (In Persian)
- Zainal, N. R. et al. (2012), *Housing Conditions and Quality of Life of the Urban Poor In Malaysia*, *Procedia*, Social and Behavioral Sciences, Vol. 15, No. 50: 827–838.
- Zanganeh, A. R. (2010), *Urban Poverty Development Space Pattern Recognition By Using Geographical Information System (GIS) at Kermanshah City During 1996–2006 Years*, Zanzan University. (In Persian)
- Zibaie, M., and Shirvanian, A. R. (2009), *Investigation of Macro Economy Variable Effects on Urban and Rural Poverty Rate in Iran*, Agriculture Economy, Vol. 3, No. 2: 15–36. (In Persian)